

Talemålet

6.12

- Spørsmål å tenke på under forelesningen:
- Hvorfor er det vanskelig å vite noe sikkert om fortidens talemål?
- Når blir det store endringer i talemålet?
- Hvilke endringer?
- Hvilke forskjeller er det mellom synet på standardtalemål i Norge og Danmark?
- Hvem snakker standardtalemål i dag?
- Hvem ville ikke snakke standardtalemål?
- Hvilke endringer har skjedd i tiltaleformer?
- Kan dere nevne noen andre uttaleendringer?

Forskningsvansker

- Det er vanskelig å forske på tidligere tiders talemål fordi vi mangler kilder.
- Eldre tider: tekster om talemålet, altså indirekte kilder.
- Nyere tider: stort sett offentlige kilder ment for en mikrofon. Hvordan snakker folk når det ikke er noen mikrofon i nærheten?

- Men forskjellene mellom privat og offentlig talemål har uten tvil blitt mye mindre etter 1965.
- Årsak: *dialektbølgen*.
- Ifølge Nesse: færre og færre tok seg bryet med å lære et standardtalemål. Istedenfor beholdt de dialekten sin både på jobb og privat.

- Så hvem snakker standardtalemål i Norge i dag? Bare de som lærer dette som sitt «morsmål». De fleste andre bruker bare sin egen dialekt.
- Slik er det i dag, men slik var det ikke før.
- Frem til 1960-tallet var det vanlig at lærere, bankdirektører og resepsjonister skiftet til standardtalemål. Nå gjør de ikke det lenger.

Norge og Danmark

- Thøgersen, 2011: ingen variasjon mellom danske nyhetsopplesere i et gitt år. I et gitt tidsrom snakker alle nesten likt dansk.
- Uttalen og hastigheten har forandret seg en god del, men standardtalemålet står ved lag.
- Norge: også på nyhetssendingene til NRK får opplerne lov til å snakke dialekt.
- 1965: NRK syntes at østlandsk uttale passet best.

Hvorfor?

- Mange flere unge fikk høyere utdanning.
- Og disse ungdommene ble radikalisert. Men hvorfor fikk ikke radikaliseringen de samme konsekvensene i andre land?
- Forskjell: I Norge var lokalpatriotismen sterk blant venstreradikale.
- Hva betyr det? Se neste side.

- Det ekte og folkelige: det talemålet de var oppvokst med, ikke den falske «dannede dagligtale». Den var maktens uttrykk.

NB! Dette gjaldt ikke bare venstreradikale, men også avholdsbevegelsen, lekmannskristendom (både avholdsbevegelsen og lekmannskristendommen var konservative bevegelser), arbeiderforeninger.

- Tiltaleformene endres: høflighetsformene De og Dem forsvinner.

- Etternavn forsvinner som tiltaleform.

Før: Hr. Roalkvam

Nå: Harald

- Frem til 1970-tallet var det vanlig å tiltale lærere med frøken+etternavn.

Andre uttaleendringer

- Sammenfall mellom sj-lyd og kj-lyd:

«Vil du spille sjakk eller gå på kino?»

Før: kj-lyd. Nå uttaler mange unge i Rogaland, Hordaland og Oslo kj-lyd som sj-lyd, og sier «gå på sjino».

Før: enkelte dialekter hadde palatal uttale av n og l (mann og ball). Dette fenomenet svekkes gradvis.

- Og skarre-r blir mer vanlig.

Mediespråket

- 1965: fjernsynet tar over som dominerende medium.
- Norsk rikskringkasting (NRK) hadde monopol. Alle så de samme programmene og fikk de samme impulsene.
- Felles språklig referansegrunnlag
- Hva er annerledes i dag?

- Standard østnorsk ble fremdeles sett på som det nøytrale.
- Men dialektene fikk også innpass:
- <https://www.youtube.com/watch?v=fpcLyNY75zE>
- <https://www.youtube.com/watch?v=7wWplyQs1s0>

- 1992: monopolet blir brutt. TV2 blir første reklamefinansierte tv-kanal.
- Dialekttalende værdamer på TV2. NRK hadde alltid hatt værmenn med normert norsk uttale.
-

Forfall eller forandring

- SMS-språket: forkortelser og ortofoni. Er det grunn til bekymring?
- I følge Nesse er det ikke grunn til bekymring. Telegrafspråket og middelalderens pergamenter brukte også forkortelser.

Brevskrivning før og nå

- I følge Nesse har meldingene blitt mer og mer like papirpost. Er dere enige?
- Hva har skjedd med brevskrivningen? Skriver vi lengre eller kortere enn før?

Norge som flerspråklig samfunn

- Før 50-tallet: engelskspråklig populærkultur sto svakere enn vår egen.
- Nå: vi ser britiske og amerikanske serier på engelsk, med norske undertekster.
- I større språksamfunn: filmer og serier dubbles.
- Engelsk dominerer populærkulturen vår.
- Også på universiteter og i store firmaer skjer mye på engelsk.
- I dag tar vi for gitt at alle i Norge kan både engelsk og norsk.

- Mindre diskriminering av samisk og kvensk.
- 1969-1975: allmenn rett til undervisning på samisk.

- En kuriositet:
- «modersmaalet» ble brukt på 1800-tallet, fordi man hverken kunne kalle språket «dansk» eller «norsk».
- «Morsmålsundervisning» i dag: undervisning i et annet språk enn norsk.

Talemålet som språkpolitisk stridsemne

- Språkdebatten i Norge har for det meste dreiet seg om skriftspråket.
- Talemålet har likevel vært viktig:
 - 1878: lov å undervise på dialekt
 - 1887: norsk uttale av dansk blir normen.

Dette var knyttet til pedagogiske problemer («klokkerdansk»).

Denne politikken fikk støtte av Bjørnstjerne Bjørnson og Knud Knudsen, men ikke av Ivar Aasen.

- Sterke krefter fortsatte å jobbe for at opplæring i normert talemål måtte stå på pensum.
- 1904: Oslo og Bergen skolestyre vedtar at riksmål skal være muntlig undervisningsspråk.
- 1912: Grimstad-saken (etter Knut Grimstad, folkeskolelærer i Kristiansund). Nektet å undervise på riksmål.
 - Grimstad fikk offentlig advarsel

- Men kampen var ikke over.
- 1912: Venstre vinner valget. Grimstad-saken blir en viktig symbolsak for det målvennlige Venstre.
- 1915: Venstre får vedtatt landsskoleloven. Elevene skal kunne bruke sitt eget talespråk. Og det skal læreren også.

Normaltalemål i Norge

- 1887: «den dannede dagligtalen» skulle ligge til grunn for det «dansk-norske» lesespråket.
- Satte for alvor fart på fornorskningsprosessen – ingen vei tilbake til dansk.
- Dannet dagligtale: normaltalemål i byene med regionale aksenter.

- Landsmålet var basert på flere forskjellige dialekter, og hadde derfor ikke noe slikt grunnlag.
- Viktige faktorer i utviklingen av et nynorsk standardtalemål: Det Norske Teatret i Oslo og NRK (1933).
- Få eller ingen som har vokst opp med nynorsk som morsmål.
- Men mange har vokst opp med bokmål eller riksmål som morsmål.